

BALOGH MARGIT

A KALOT TÖRTÉNETE, 1935–1946

Az 1929–1933. évi világgazdasági válság kiélezte az egyébként is meglévő szociális problémákat. A tömegek radikalizálódása defenzívába kényszerítette és megtépázta a keresztény szakszervezeteket. A megváltozott körülmények a katolikus egyházat is arra kényszerítették, hogy módosítson addigi politikáján.

Ideológiai és történeti előzmények

A pápai szociális enciklikák sorában méltán híres *Rerum novarum* megjelenésének 40. évfordulóján, 1931-ben adta ki XI. Pius pápa a *Quadragesimo anno* kezdetű körlevelet. A dokumentum körvonalazta a Szentszék által elképzelt új társadalmi rendet. Eszerint a társadalom élete akkor lesz fejlődőképes és egészséges, ha olyan jól szervezett sejteket alakít ki, amelyekbe az azonos foglalkozásúak hivatásuk szerint rendi egyesületekbe, korporációkba tömörülnek. Ez a korporatív állameszme tartalmazott szociális elemeket is, amennyiben a felvázolt hivatásrendi államnak a javak igazságos elosztását kellene szolgálni.

Az a magyar katolikus egyház, amely a bethleni konszolidáció alatt a szociális–társadalmi reformoktól még szóhasználatban is visszariadt, most — a válsággal birkózó gazdaság és társadalom, valamint a pápai inspirációk hatására — arra kényszerült, hogy fokozott figyelemmel forduljon a tömegek égető gondjai felé. A problémákat ismerő, a néppel együtt élő alsópapság volt az, amely a leghatározottabban sürgette, hogy az egyház is szóljon bele a szociális „vajúdába”. Ezzel az irányváltással azt kívánták elérni, hogy a munkásokat és parasztokat visszatartsák a terjedő fasiszta ideológia demagógiájától és a mind népszerűbb marxista tanoktól, s hogy megtérítsék a vallástalan rétegeket. Ha tehát az egyház nem akart csatát veszíteni a „lelkekért folytatott harcban”, akkor olyan versenyképes szervezeteket kellett létrehoznia, amelyek a siker reményében léphettek fel a rivális ideológiákkal szemben. Ez a feladat várt az 1930-as évek közepén induló vagy újjáéledő felnőtt és ifjúsági hivatásrendi mozgalmaira, amelyek közül mind tömegbefolyását, mind szervezeti erejét tekintve messze kiemelkedett a *Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete*, a KALOT.

Az új típusú mozgalmak szervezői előtt több külföldi példa is igazolta, hogy a bátrabb hangvétélű, offenzív stratégiájú alakulatok eredményesek lehetnek a „keresztlevél-katolikusok” meghódítására. Mindmáig Nyugat-Európa egyik legnépszerűbb katolikus munkásifjú-szervezete, a *Jeunesse Ouvrière Chrétienne* (JOC — Keresztény Munkásifjúság). A JOC belga földről indult 1925-ben Car-

dejn malinesi kanonok, későbbi bíboros kezdeményezésére. A kanonok jelszava — „köztük, általuk, értük!” — tömören összefoglalta a célkitűzést: az egyháznak nem felülről, mesterségesen — netán mesterkélten — létrehozott hitbuzgalmi szervezetekkel, hanem a társadalom legelesettebb rétegeiből kiinduló kezdeményezésekkel kell kapcsolatot találnia, s mintegy „benszülötté” válva felkarolni a valós problémákat. A JOC helyi alakulatai gombamódra szaporodtak. Sikere eredetiségében rejlett. Egyházi mozgalom volt, de a lelkészek nem annyira vezették, mint inkább kísérték a fiatalok önkormányzati terepéül szolgáló csoportokat. Ifjúsági mozgalom is volt, de tevékenysége nem merült ki a játékban és a pedagógiai célnatú kirándulásokban — tagjait egyéniséggé, munkás mivoltára büszke individuummá kívánta formálni. Viszont soha nem vált szakszervezetté, tehát érdekképviselői szervvé, de ennek ellenére vizsgálta a munka gazdasági és szociális vonatkozásait. A katolikus közvélemény elragadtatását jól érzékeltetik François Mauriac írónak, a Francia Akadémia Nobel-díjas tagjának szavai: „A JOC — mondotta — valóságos csodát művelt, amikor a vallás és a munkásosztály között lévő szakadékot, mondhatni válást megszüntette. A JOC eleven választ adott arra a szerencsétlen mondásra, hogy a vallás ópium. Bebizonyította, hogy van hívő nép, hívő munkásosztály, hívő proletariátus...”¹

A magyar szervezkedésre közvetlenebb hatással bírt a szomszédos Csehszlovákia magyarságának egyik kezdeményezése, a *Szlovenszkói Katolikus Ifjúsági Egyesület*, a SZKIE. A JOC-hoz hasonló elveket követő SZKIE 1934-ben alakult, s négy év múlva hozzávetőlegesen 20 000 tagot — köztük 5 000 leányt — számlált.² Programja felölelte a világnézet, az önművelődés, a testnevelés, a hasznos szórakozás és a fiatalságot érintő társadalmi kérdések területét. A kisebbségi létből adódó speciális feladatokra is vállalkozott: a magyar nemzeti öntudat ébrentartására és erősítésére. A magyar népdal, zene, tánc és más művelődési hagyományok ápolása ebből a szándékból is fakadt. A SZKIE francia mintára honosította meg az ún. munkáspihentető tábort, amelyek szervezésében együttműködött a baloldali és kommunista eszmékhez is közeledő *Sarlóval*, valamint a katolikus egyház befolyása alatt álló *Prohászka Körökkel*.³ A Felvidék 1938-ban történt visszacsatolása után a SZKIE egyesületei részben a KALOT-ba, részben más katolikus szervezetekbe olvadtak be. Számos módszerét, szervezeti felépítését és sajtóját átvette a KALOT.

A KALOT létrehozására 1935 őszén, Szegeden tette meg az első lépéseket az akkor 31 éves P. Kerkai (Czinder) Jenő jezsuita szerzetes. A Szegeden működő *Jézustársasági Bölcséleti és Hit tudományi Főiskola*, ahol P. Kerkai tanulmányait folytatta, kellő inspirációt adott a mozgalom elindításához, hiszen számos oktatója a szociológiában is jártas, szociális reformokat sürgető, művelt szakember volt. Szeged egyébként is élen járt az értelmiséget foglalkoztató útkereső törekvésekben, gondoljunk csak a *Bethlen Gábor Körre*, vagy az ún. *Agrársettlement* mozgalomra, amelynek tagjai között találjuk Erdei Ferencet, Ortutay Gyulát, Tolnai Gábort, Radnóti Miklóst, vagy a később neves grafikusművésszé vált Buday Györgyöt.

A jezsuiták is hamar fölismerték, hogy a parasztság életében és szemléletében a két világháború között szembetűnő változások mentek végbe. A sajátos paraszti

1 Szavait idézi *Uhl Antal*: A J.O.C. csodája. Korunk szava, 1938. márc. 16. VIII/6.

2 *Salacz Gábor*: A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. München, 1975. 48.

3 Magyar Ferenc, az Új Ember nyugalmazott főszerkesztője, egykori KALOT-vezető 1987. márc. 8-i adatközlése.

kultúra — mind külső jegyeit, mind tartalmát tekintve — bomlásnak indult. A jezsuiták az egyház számára akarták megtartani a parasztságot, mégpedig az egyetlen járható úton: nagy horderejű szociális reformok gondolatával, amelynek gerincét a földreform alkotta. E gondolatok hordozójává vált a KALOT mozgalom.

Az indulás

Glattfelder Gyula, a Szegeden székelő csanádi püspök 1935. október 6-án fogadta először P. Kerkai Jenőt a munkás- és gazdaiifjúsági szervezkedésre vonatkozó tervek és eredmények ügyében. Kerkai beszámolója szerint addigra kb. 150 fiatallal sikerült kapcsolatot teremtenie. A munkában két civil fiatal segítette: dr. Farkas György jogász, akivel egy lelkigyakorlat alkalmával ismerkedett meg, és Ugrin József, akit jezsuita bátyja ajánlott P. Kerkai figyelmébe. A szociális gondolkodású csanádi püspök — úgy is, mint a katolikus világiakat tömörítő *Actio Catholica* (AC) ügyvezető igazgatója — pártolólág fogadta a kezdeményezést, és ennek jeléül 6 hónapi időtartamra 50–50 pengő anyagi támogatást biztosított.⁴

A püspöki jóváhagyás meggyorsította a szervezést. Farkas és Ugrin heteken át járták a csanádi egyházmegyét a Szegeden megjelenő katolikus lapok terjesztése ürügyén. Negyvenkét faluból közel 600 fiatal címevel tértek vissza Szegedre, olyanokéval, akiket alkalmasnak tartottak a helyi egyletek megalakítására. 1936 januárjában már saját lapjukat, a *Dolgozó Fiatalsgot* is menedzselték. E lap szerkesztősége lett a mozgalom első központja. A sajtóterjesztés eredményeként összetoborzott fiataloknak Kerkaiék 1936 elejétől folyamatosan három és fél napos ingyenes vezetőképző tanfolyamokat rendeztek. Az elhangzott előadások három területet öleltek fel. Általában Farkas György volt az, aki a gazda hivatásról, a család és a haza szeretetéről, továbbá az egyesületi élet előnyeiről beszélt, mint olyan eszközökről, amelyek megvédhetnek a szélsőséges ideológiáktól. Ugrin József a művelt viselkedésre és — hasznosítva színiiskolai tanulmányait — a színpadi szereplésre tanított. A jövő agitátorai elsajátíthatták a helyes beszédtechnikát és az ünnepélyek, seregszemlék szervezésének gyakorlati ismeretét is. Az előadások harmadik csoportja mezőgazdasági szaktanácsadással foglalkozott. A parasztfiatalok ezeken a tanfolyamokon találkozhattak először a KALOT elképzeléseivel. Az előadásokat követő kötetlen beszélgetéseken maguk is formálhatták annak kifejeződő programját, miközben elmondták véleményüket, gondolataikat, sérelmeiket.

Az első eredmények igazolták a várakozásokat. 1936 áprilisában, amikor Glattfelder püspök anyagi segítsége lejárt, már 1000 előfizető állt a „Döfi”-nek becézett lap mögött. A püspök megújította a havi járandóság folyósítását, Kerkait pedig kinevezte a csanádi egyházmegye legényegyleteinek egyház megyei elnökévé.⁵ A püspöki kar az 1936. október 7-i konferenciáján kapott részletesebb tájékoztatást Kerkaiék tevékenységéről, majd ezután úgy döntött, hogy a Magyarországi Katolikus Legényegyletek Országos Szövetségének keretein belül külön titkárságot állíttat fel az agrárfiifjúság szervezésére Szeged székhellyel, Kerkai vezetésével. A püspöki kar engedélyének azért volt jelentősége, mert a szervezkedés

4 Csanádi Püspökség Levéltára (a továbbiakban: CSPL) 2844/1935. P. Kerkai Jenő 1935. okt. 10-i levele Glattfelder Gyula csanádi püspöknek.

5 A Csanádi Egyházmegye Körlevelei. Az 1936. aug. 10-i körlevél 1615. sz. rendelkezése.

ezáltal túlléphetett a csanádi egyházmegye határain, s megkezdhette országos terjeszkedését. Ez viszont megkövetelte, hogy az agrárijfúsági mozgalom rendszerezze célkitűzéseit.

A program — dióhéjban

1937 szeptemberében Farkas György szerkesztésében napvilágot látott a *Vezérkönyv*, amely négy rövid jelszóban foglalta össze a célokat: 1. Krisztusibb embert! 2. Műveltebb falut! 3. Életerős népet! 4. Önérzetes magyart!

Az első jelszó az örök emberi és keresztény értékeket képviseli. Krisztus a testvéri szeretetre, őszinteségre és békés lelkiültre hajló ember példája. A KALOT programja Krisztus követését erkölcsi közügynek tekinti, mert a kereszténységben fedezi föl a hatni képes népmentő és társadalomformáló erőt. Krisztocentrikus világképnek és valláserkölcsi normáknak kell áthatniuk a magán- és közéletet, sőt az ebből fakadó szociális és gazdasági célokat is. Mindez természetes és magától érthető volt abban a magyar faluban, amelyben népi, plebejus vallásosság képezte a falusi élet társadalmi kereteit a születéstől a halálig, a kereszteléstől a temetésig. Kevésbé hatott viszont természetesnek — bár a kereszténység kétezer éves történelmében nem egyedülálló —, hogy egy katolikus szervezet az Evangélium alapjáról társadalombírálatot mondjon ki, érzékeltetve, hogy a keresztény-nemzeti Magyarország a hatalom távol áll a krisztusi szeretet és szociális gondolat megvalósításától. A program — némi pátosszal — így fogalmaz: „...halálos ellensége lelkünknek is minden olyan ember, vagy rendszer, amely testünket éhbérrel, munkauzsorával koldusmankóra készíti... nagyon jól tudjuk, hogy a nyomor a legnagyobb kerítő, s egyik legnagyobb útonállója az örök boldogság felé vezető útnak.”⁶

A keresztény értékek hangsúlyozásában a felekezetieskedéstől és az antiszemitizmus szélsőségeitől való elhatárolódás szándékát éppúgy felfedezhetjük, mint a zsidóellenességnek azt a válfaját, amely a két világháború között a magyar parasztság gondolkodásában kétségkívül kimutatható. A KALOT kezdetől szembeállította magát a szociális és társadalmi feszültségek „zsidókérdéssé” torzításával. A falu antiszemitizmusának hátterében a paraszti-plebejus rétegek helyi kereskedő- és uzoratóke-ellenessége, illetve a tőkés bérlőkkel való ellentéte állt, ami még feltöltődhetett a más szokások szerint élő „idegenekkel” szembeni távolságtartással.

A KALOT, noha támaszkodott a feudális eredetű antiszemitizmusra, céljai már a torzult polgári fejlődés antiszemitizmusából következtek, azaz a kereskedelmi, ügynöki, szabadforgalmi és egyéb, hagyományos zsidó kézben lévő pozíciók átvételére és ezek, illetve ezek elosztása fölött a „keresztény”, „nemzeti” típusú ellenőrzés megszervezésére irányultak. A KALOT pragmatikus módon egyeztetette össze a katolikus elveket az antiszemita rendelkezések nyomán támadt „nagy lehetőséggel”. S bár ezzel hozzájárul a közvélemény előkészítéséhez, hogy az befogadja a mind barbárabb zsidótörvényeket, azt is látnunk kell, hogy a katolikus elvekhez ragaszkodó KALOT-os álláspont sokakat távontartott az antiszemitizmus fajellenességbe átszápó embertelenségétől.

6 Vezérkönyv agrárijfúsági vezetők számára. Összeállította: dr. Farkas György orsz. ügyv. titkár. Szeged, 1937. 10.

A *Műveltebb falu!* jelszó mögött a paraszti kultúra értékeinek nagyobb megbecsülése, a műveltség alapkincseinek a falu számára hozzáférhetővé tétele, a tanulás igényének felkeltése áll. A KALOT a magyar és az egyetemes kultúra mellett a gazdasági szakműveltség elsajátíttatására is törekedett, mint olyan feltétel teljesülésére, ami elengedhetetlenül szükséges a paraszti társadalom felemeléséhez. A jelszó azt is jelentette, hogy a falusi ember önmegvalósítása részévé emelje a kultúrának nemcsak értését, hanem művelését is a tánc, zene, ének és színjátszás formájában. Mindezek jegyében indult útjára 1940-ben a KALOT népfőiskolai tevékenysége.

Az *Önérzetes magyart!* jelmondatba a KALOT azt a szándékot sűrítette, hogy felébressze a parasztság társadalmi és nemzeti öntudatát, amely egyszerre keresztény és nemzeti. Alaphangját ezért vallásos magyarságtudat, romantikától sem mentes magyarságszemlélet hatotta át. A nemzeti öntudatot ugyanakkor élesen elhatárolta a túlfűtött nacionalizmustól, mint „a vér és a faj eszelen hódolatának” forrásától. Ez a kinyilatkozás előrevetítette a nemzeti szocializmussal szembeni későbbi nyílt ellenállást.

A keresztény nemzeti öntudatból — a benne immanensen jelen volt antiszemitizmuson túl — levezethető az „istentelen vörös kommunizmus”, a nemzetietlen marxizmus elutasítása is. A KALOT-ot indulásától kezdve jellemezte az antikommunizmus, amit a világnézeti ellentéteken túl tápláltak a sztálini Szovjetunióból érkező hírek és a magyar történelem közelmúltbeli történései. Gondoljunk csak arra, hogy az 1920. évi földreform során az egyes emberek politikai magatartásától tették függővé a földhöz juttatást. Érvényben volt a katolikusok számára erkölcsileg kötelező erővel bíró *Divini redemptoris* kezdetű pápai enciklika is, amelyben XI. Pius pápa kategorikusan elítélte a kommunizmust. Egy katolikus alapon álló agrármozgalom tehát nem is lehetett nem antikommunista, ha mind az egyház, mind az állam támogatását élvezni akarta. Utoljára maradt a harmadik — *Életerős népet!* — jelmondat értelmezése, mert ez foglalta össze a mozgalom szociális követeléseit, s mint ilyen a legfontosabb reformgondolatokat hordozta. A KALOT vezetői tisztában voltak azzal, hogy az egészségtelen birtokviszonyokat csak átfogó földreformmal lehet és kell orvosolni. De nem a kérdés pusztán mechanikus megoldását óhajtották, hanem egy olyan rendezést, amelyben az új kisegyszisztenciák boldogulása és érdekeik védelme is biztosított lenne. A birtokviszonyok igazságtalanságát a protestáns ifjúsági szervezetek — egyházuk plebejusai tradíciójából eredően — szabadabban támadhatták, mint a katolikusok, akik ezt nem teheték anélkül, hogy egyben a legnagyobb földbirtokost, a katolikus egyházat ne ostorozzák. A KALOT tehát, miközben egyháza számára kívánta megnyerni a parasztságot, szembe került egyházának hierarchiájával. Ez indokolja azt, hogy a KALOT végeredményben a földkérdésben kényszerű, a szövetkezeti földbérlés szintjén megrekedt álláspontot képviselhetett, noha eredeti célja a földosztás volt. A mozgalom vezetőinek dédelgetett terve maradt, hogy majd a katolikus egyház lesz az, amely elébe megy a földkérdésnek. Magyar Ferenc és Ugrin József visszaemlékezése szerint 1940-ben azzal a szándékkal mentek el a primási birtokok ügyintézőjéhez, hogy kedvezményes földbérlés-ajánlatot járjanak ki. A válasz önmagáért beszél: „Majd ha bombuskák esnek az égből...”⁷

Több sikerrel járt viszont egy másik kezdeményezés. A Gömör vármegyei Jánosiban a KALOT 1941 őszén megnyitotta az ország első — és egyetlen — *Tele-*

7 Magyar Ferenc adatközlése.

pesképző Népfőiskoláját, amely a mozgalom gazdaságpolitikai programjának gyakorlati megvalósítását szándékozott előkészíteni. A résztvevők itt sajátíthatták el a földbérlet-szövetkezetek és telepek ismereteit azzal a céllal, hogy a várt földreform után a nagybirtokok területén létesülő új telepese falvak illetve földbérlet-szövetkezetek megszervezői és irányítói legyenek. 1942. szeptember 15-én az első tanfolyam 20 hallgatója Egeg-Szentlászló község határában (Bars vármegye) telepedett le. Haszonbérbe kaptak 418 kat. hold földet, amelynek tulajdonjoga a beszercebányai püspökségé volt, de mint Magyarországhoz visszakerült területet, a *Katolikus Vallásalap* kezelte. Bérleti díjként az első két év bérmentessége után kataszteri holdanként 12 mázsa gabona fizetéssel tartoztak. Tőkehiány miatt közös műveléssel indultak, így némi túlzással azt lehetne mondani, hogy a KALOT valósította meg elsőként Magyarországon a kollektív gazdálkodást.

A KALOT ezzel a népfőiskolával és az egegi telepítéssel akarta bizonyítani, hogy a földreform szövetkezeti útja járható. A történelem nem adott időt elképzelései beigazolásához; már a második tanfolyam hallgatóinak letelepítését is megakadályozta a háború.

Súrlódások és ütközések

A KALOT szokatlan és radikális hangja igen hamar felingerelt egyes nagybirtokosokat. Gróf Somssich László szerint a KALOT „kommunizmussal mételyezi a falut”, lapjának, a Dolgozó Fiatalságnak a cikkei „akármelyik kommunista lapnak is dicséretére válhatnak”.⁸ Széchényi Ilona grófnő Serédi Jusztinián hercegprímásnál jelentette föl a KALOT-ot, amely — szerinte — demagóg jelszavakkal lép föl és megzavarja az osztálybékét. Konkrétan azt kifogásolta, hogy a KALOT szövetkezeti gondolatot propagál és 10 000 agrárproletár számára 5-600 négyeszőgöles házhelyeket követel.

A mozgalom pártfőgője, Glattfelder Gyula püspök megintette ugyan a KALOT vezetőit, de bizalmas leveleiben védelmébe vette őket: „...engem is figyelmeztettek többfelől a fiúk munkájának radikalizmusára, s magam is úgy érzem, hogy nem ártana néha szordínót alkalmazni” — írja Mihalovics Zsigmondnak, az Actio Catholica országos igazgatójának. „Ámde az is világos előttem, ha tömegmozgalmat akarunk — főleg szociális vonatkozásban —, szalonhanggal nem megyünk semmire. Kétségtelen tény, hogy ezek a keresztény szervezetek sokszor a szociáldemokraták hangját kópiázzák, bizonyára abból a téves elgondolásból kiindulva, hogy csak ezzel lehet hatást elérni. Az tehát a kérdés, komoly és esetleg fájdalmas reformokra és intézkedésekre el vagyunk-e szánva, s akkor biztatni kell a mozgalmat, vagy sem, s akkor csendben kell maradni és ártatlan hitbuzgalmi, meg kulturális próbálgatásokkal megelégedni.”¹⁰

Bár az egyház nem volt felkészülve a püspök által említett fájdalmas reformokra, a KALOT pályafutása mégsem tört derékba. Ennek háttérében a magyar belpolitikai élet egy jelentős változása állt: 1938 meghozta a szélsőjobboldal első

8 Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZK Kt.) 216. fond, 13. őrzési egység, 4. napló, 1938. júl. 9-i bejegyzés.

9 Esztergomi Prímási Levéltár (a továbbiakban: EPL) Cat. 44. 3121/1938.

10 CSPL I/B. fond. „AC 1933-1938”. Glattfelder Gyula csanádi püspök 1938. nov. 3-i levele Mihalovics Zsigmondhoz, az Actio Catholica (a továbbiakban: AC) országos igazgatójához.

igazi sikerét, s úgy tűnt, nincs útjában számottevő akadály. Az egyházi vezetés felismerte: ha sorvadásra ítéli a KALOT-ot, akkor a szélsőjobboldali, nyilas eszméknek szabad utat ad a falusi ifjúság körében. Ezt akkor sem kívánta, ha az első elemzések megállapításai szerint „...a német nemzetiszocialisták nyomdokaiba lépő ún. »nyilaskeresztes« mozgalom általában nem bír vallásellenes, papellenes színezettel”.¹¹

Kezdetben a KALOT és a többi katolikus szervezet nem bírálta élesen a náciizmus hazai alteregóit, az elhatárolódás mellett a közeledés lehetőségeit sem utasították el. A szélsőjobboldalt ugyanis erősítették Hitler nemzetközi diplomáciai sikerei, továbbá a kommunizmus-ellenességet is kezdetben sok keresztény támogatta. A magyar kormány Németországtól (is) remélte revíziós törekvéseinek hathatós támogatását. S a katolikus tábor előtt ott állt példaként Olaszország esete: Mussolini a kommunisták és szociáldemokraták elleni erélyes harccal, a liberalizmus és a szabadkőművesség elutasításával, a katolikus egyháznak tett engedelményekkel meg tudta nyerni XI. Pius pápa bizalmát.

A jóindulatú érdeklődést azonban a félelem és az ellenszer keresése váltotta föl, amint kitűnt a hitlerizmus kereszténytelensége. A püspöki kar 1938. október 4-i konferenciája megállapította: „nincs kétség benne, hogy az ún. nyilas mozgalom különböző árnyalatainak eddig ismeretes programja sem egyházi, sem pedig nemzeti szempontból el nem fogadható”.¹² A KALOT vezetői pedig átlátták, hogy a nyilas kérdés nem egyszerűen belpolitikai kérdés, hanem a náci Németország agresszív céljainak nyilvánvaló eszköze is. Ezért a nyilasokkal való kacérkodás igen gyorsan lekerült a napirendről, és felváltotta az ellenük dolgozó, cselekvő fellépés.

1938 őszére a KALOT már figyelemreméltó tényezővé vált. Egy korabeli jelentés 97 690 rendes és 150 000 ún. pártoló tagról számolt be.¹³ Az alig három év alatt elért százszoros létszámnövekedés részben Imrédy Béla miniszterelnök pártfogásával is magyarázható. Imrédy, aki 1938. május 14-én foglalta el hivatalát, buzgó katolikus hírében állt. Programja XIII. Leó és XI. Pius pápák szociális enciklikáiban kifejtett politikai elképzelésekkel állt eszmei rokonságban. A politikus olyan reformpolitikát ígért, amelyből sikeres ellentámadás indulhatott a nyilasok visszaszorítására. Ebben a feladatban szerepet szánt a pápai enciklikák talaján álló katolikus hivatásrendi szervezeteknek, tehát a KALOT-nak is. Nem véletlen, hogy a KALOT központja Budapestre került, s hogy az államkasszából rendszeres támogatásban részesült.

Imrédy októberben kezdett egyértelmű lépéseket tenni a nyilasokkal konkuráló mozgalom megteremtésére. A *Magyar Élet Mozgalom*nak nevezett tömörülésben eredetileg helyet kapott volna a KALOT is. E hírek hallatán a nyilasok hevesen támadni kezdték a KALOT-ot és annak testvérmozgalmaikat. A *Magyar Nemzetiszocialista Párt — Hungarista Mozgalom* napilapja, a *Magyarság* november 8-i száma például a tengelyhatalmak ellen kifejtett izgatással vádolta őket. A viszálykodás ekkor még nem terjedt túl a lapok perlekedésének szintjén. Közben

11 Szombathelyi Püspöki Levéltár 36/1938. Az AC Országos Elnökségének beszámolója az 1936–1937. munkáévről.

12 EPL Cat. D/c. 3555/1938. „Elnöki jelentések” az 1938. okt. 4-i püspökkari konferenciára. (Kézírásos feljegyzés feltehetően Serédi Jusztinián hercegprímástól.)

13 Veszprémi Püspöki Levéltár 5131/1938. P. Nagy Töhötöm levele Rott Nándor veszprémi püspöknek. Szeged, 1938. szept. 20.

az egyházi vezetés mérsékletre intette a KALOT-ot, az *Egyházközi Munkaszakosztályokat* (EMSZO) és a többi, nyilasok által bírált katolikus szervezetet. A hercegprímás utasítása szerint „ha azonban a mozgalom odafejlődne, hogy lehetetlen követelne, vagy olyan módszerrel dolgoznék, mely az igazságnak nem felelne meg, avagy pártpolitikához sodródának, úgy meg kell szakítani minden összeköttetést”.¹⁴ Ez a figyelmeztetés egyben a KALOT Imrédyvel szimpatizáló magatartásának is szólt, a miniszterelnök ugyanis reformjait már nem a konzervatív ellenforradalmi politika talaján, hanem az adott rendszer egész struktúrájának átforgatásával, végeredményben egy náci típusú diktatúra megteremtésével akarta megvalósítani. Módszereiről az Actio Catholica alelnökei megállapították, hogy „... a kormányzat készülhet a szélső jobboldaliakkal a szélső jobboldaliak ellen”.¹⁵ Mivel a KALOT egyházi irányítás alatt állt, ezen intencióknak megfelelően kellett eljárnia: 1939 folyamán fokozatosan eltávolodott a „csodaszarvas” büvöletében élő, mind szélsőségesebb nézeteket hirdető politikustól.

A hivatásrendi mozgalmakban rejlő politikai lehetőséget az Imrédyt felváltó gróf Teleki Pál miniszterelnök is felismerte. A katolikus mozgalmak és az állami, illetve egyházi vezetés érdekei találkoztak abban a pontban, hogy kiküszöböljék a szociáldemokrácia befolyását és megakadályozzák a totális fasiszta diktatúrára törők hatalomra kerülését, mégpedig a tömegbázis elhódításával. A KALOT egyleti gyűléseinek visszatérő megvitatandó témája lett a náciizmus és a bolsevizmus, illetve ezek hazai megjelenése.

A II. bécsi döntéssel visszacsatolt Észak-Erdélybe a KALOT Központ 12 munkatársát küldte, hogy az agrárfjúsági mozgalom elindítása mellett és annak leple alatt nyilasellenes propagandát fejtsenek ki. „Az eredmény az lett — írja az akció lefolytatásával megbízott P. Nagy Töhötöm, a KALOT második jezsuita vezetője —, hogy egyetlen nyilas pap sincsen a székelyek között, nyilas tanítóról is csak egyről tudok, s ezeken keresztül már a legelső időben erős ellenhatás indult meg a katonák propagandája után.”¹⁶ Abban, hogy Erdélyben a nyilas mozgalom kevésbé tudott gyökeret verni, tagadhatatlanul érdemeket szerzett a KALOT is.

1941–1942 folyamán ismét szembekerültek a katolikus hivatásrendi és a nyilas mozgalmak. Más történelmi szituációban, más eszközökkel, mint 1938-ban. A Belügyminisztériumba érkezett jelentések szerint a nyilaskeresztesek változtattak taktikájukon, s Szálasi elgondolásának megfelelően igyekeztek belépni a különböző társadalmi szervezetekbe, hogy belülről fejthessék ki „felvilágosító” munkájukat.¹⁷ A Nyilaskeresztes Párt országos szervezési osztálya 1942. június 22-én tartott bizalmas megbeszélésének tárgyát a KALOT és az EMSZO akciói képezték. Megállapították, hogy ha a két szervezet olyan eszközökhöz nyúl, „amelyek sértik a párt eszmei vonatkozását, vagy a pártvezető személyét, akkor kíméletlenül eljárnak az akció irányítói ellen”.¹⁸ A próbálkozások dacára nem sikerült megbontani a KALOT egységét. A mozgalom háború alatti tevékenységének ép-

14 CSPL I/B. fond. „AC 1933-1938”. Pro memoria az AC alelnökeinek 1938. nov. 9-i tanácskozásáról.

15 Uo. Pro memoria az AC alelnökeinek 1938. okt. 26-i tanácskozásáról.

16 OSZK Kt. 216. fond 66. őrzési egység, „Székelyföldön működő K.A.L.O.T. beszámolója a nemzetpolitikai szolgálattal kapcsolatos munkáiról”. 1941. ápr. 23.

17 Politikatörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban: PI Arch.) 651. fond 7/1941. ápr. 11. 28. folio. Jobboldali összefüggések.

18 Országos Levéltár, Belügyminisztérium, rezervált iratok. K 149. 1941-4-szám nélkül (4.) 18. folio. 1941. jún. 21. és 28. közötti összesítések a belügyminiszter részére.

pen ezért az a legnagyobb érdeme, hogy a katolikus parasztfiatalok döntő többségét sikerült visszatartania a zavaros ideológiát hirdető szélsőjobboldali pártoktól, szervezetektől. Ugyanakkor, mivel a KALOT a háború végéig kommunista-, sőt népfrontellenes platformon állt, akadályozta azt is, hogy az 1938–1939-ben a nyilasokhoz csapódott, de később tömegesen visszahúzódo rétegek a nemzeti függetlenségért és a demokratikus megújulásért küzdők aktív táborába menjenek át.

Nemzetiségi politika

A nemzeti szocializmus problémakörétől nem független a hazai német kisebbség 1930-as évek elejétől tapasztalható politikai aktivizálódása. A több mint 82%-ban katolikus vallású németiség körében a KALOT eleinte különösebb nehézség nélkül szerveződhetett. E téren akkor állt be változás, amikor a magyar kormány — a német birodalom további támogatásáért kínált gesztussal — engedélyezte a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Szövetsége) 1938. november 26-i megalakulását, amely önmagát kezdettől a német népcsoport kizárólagos reprezentánsának tekintette. Így egyre több helyről jelezték, hogy a KALOT-tagságot csak a helyi németiség ellenére lehetett összeverbuválni. A Volksbund helyi csoportjai pedig utasítást kaptak: tegyenek jelentést arról, van-e a községben KALOT szervezet, s ha igen, mennyi a taglétszáma.¹⁹ A két mozgalom közti versengés a második bécsi döntésig, tehát 1940. augusztus 30-ig inkább a KALOT javára dőlt el. Az Erdélyért fizetett tételek között azonban szerepelt egy olyan egyezmény is, amelyben a magyar kormány hozzájárult, hogy a magyarországi német kisebbséget ezután kizárólag a Volksbund képviselje.

A bécsi kisebbségi szerződés új helyzet elé állította a KALOT-ot is. Jogi szempontból nézve megszegte az egyezményt, amikor felállította a német titkárságát, hivatalos néven a KALOT *Burschenvereint*. A nemzetiségi iroda ma is tiszteletreméltó alapelvet vallott magáénak: „Mutassuk meg saját egyesületeinkben, hogy nyelvüket, kulturális igényeiket, népi sajátosságaikat megbecsüljük és azoknak becsületes felélesztésén mi magunk is közreműködünk.”²⁰ De a háború örületében e nemes szándék gyenge fegyvernek bizonyult a német „népi” ideológiát, nemzetiszocializmust, demagógiát és leplezetlen terrort egyaránt alkalmazó Volksbunddal szemben. Egy megkésett nemzetiségi politika megcsillanásaként is értékelhető megnyerő hozzáállás csak erőtlen társadalmi ellenakció lehetett, miután sem a kormány, sem az egyházi szervezetek nem mertek az ország haladó erőire támaszkodni.

Nagyobb sikert ért el a KALOT szervezkedése a szlovák, a ruszin és a bunyevác lakosság körében. A Központ biztosította a KALOT néhány lapjának a nemzetiségek nyelvén történő terjesztését. A KALOT saját gyakorlatát „Szent István-i”-nak nevezte, s ezzel a tradicionális nemzetiségi politikát látszott továbbvinni. A nemzetiségeknek lehetőséget adott, hogy saját nyelvükön elégtételt ki kulturális és egyesületi igényeiket. Nem törekedett asszimilációra, direkt magyarosításra. A

19 PI Arch. 651. f. 2/1942-7.6006. 1211. folio A m. kir. rendőrség soproni kapitányságának 1942. szeptemberi helyzetjelentése, 1942. okt. 1.

20 Székesfehérvári Püspöki Levéltár 7438. sz. iratcsomó. Iktatószám nélküli irat. Jegyzőkönyv az Egyházmegyei Ifjúsági Egyesületek Központjának a Buda környéki németajkú községek lelkipásztorai részére tartott gyűlésről, 1941. jún. 18.

KALOT józan, méltányos gyakorlatának mégis volt egy szépséghibája: annyiban biztosította a nemzetiségek jogait, amennyiben azt az állam érdeke megengedte. S minél mélyebbre zuhant az ország a háborúba, annál inkább szükségeltetett, hogy a háttország belpolitikai stabilizációja ne repedezzen. A nemzetiségi érdekeket a politika síkján érvényesítő pártokkal szemben az állam érdekeinek inkább megfelelelték a közművelődési és egyházi jellegű egyesületek, amelyek csak kulturális jogérvényesülést biztosítottak.

Népművelés

A mozgalom tevékenységében indulásától kezdve meghatározó szerepet játszott a népművelői munka. 1937 elején például *Műsorközpont*ot hoztak létre azzal a céllal, hogy a falusi műkedvelő színpadokat katolikus szempontból kifogástalan, propagatív jellegű, gyakran művészi vagy azt megközelítő értékű anyagokkal lássák el. A hasznos olvasás, a nemes szórakozás és a kulturált játszás iránti igényt próbálta felkelteni azzal, hogy az agrárrétegek sorsával összefüggő szakkönyveket, regényeket, játékgyűjteményt, billiárdasztalt és egyebeket olcsón az egyesületek rendelkezésére bocsátott.

Különösen felerősödött a KALOT kultúrmunkája 1941-et követően. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága után a mozgalom nehéz helyzetbe került, politikai ambícióit az új kormányzat nem méltányolta. Az addigi lendületes mennyiségi fejlődés — hozzávetőlegesen félmillió tagja volt már! — megakadt, a feladat a mozgalom ügyének megnyert fiatalok megtartása és minőségi képzése lett. A Központ a *Munkafüzet* című folyóirattal segítette az egyesületek vezetését. A lap egy csöppet sem hanyagolta el az „istentelen marxizmus” és a „zsidó szabadkőművesség” elleni agitációt, de minden egyesületgyűlésre tartalmaz kulturaprogramot is javasolt. Hol az irodalom egy-egy jeles alakjának bemutatását, hol a tudomány közérdeklődésre számító eredményeinek ismertetését, hol a világ másik felén élők gondjait tárta olvasói elé. Így Móricz Zsigmond, Tömörkény István, Sinka István, Arany János vagy éppen Gandhi munkássága mellett szó esett a fára mászó halakról, a világ legnagyobb harangjáról, a fák vízfogyasztásáról, a gépfegyver feltalálójáról, az ókor csodáiról és egyéb izgalmas témákról. Más cikkek az erdélyi magyarok történetét, a népviseletek kialakulását, különböző népszokások eredetét közölték, vagy éppen kertészeti szaktanácsokat adtak.

A legeredetibb ötlet a KALOT Könyvosztályának 1942-ben indított, *Alapítsunk parasztkönyvtárat!* elnevezésű akciója volt. Az egymásra épülő könyvlisták az parasztember érdeklődésének megfelelően kínáltak összeállítást a szép- és szakirodalomból, illetve egyházi könyvekből. Nem érthetjük meg igazán ennek jelentőségét, ha nem gondolunk a falvak alacsony kulturális színvonalára és minimális művelődési lehetőségeire. A parasztember, aki addig jóformán nem lapozgatott mást, mint a *Kincses Kalendáriumot* vagy a *Tarka regénytár* filléres füzetét, most a népi írók műveivel, a magyar és világirodalom gyöngyszemeivel ismerkedhetett! Az egyesületek munkája mindinkább olyan vezetőik irányítása alatt folyt, akik elvégezték a KALOT valamelyik népfőiskoláját vagy népfőiskolai tanfolyamát.

Népfőiskolák

1940 novemberében az egyházmegyék főpásztorai azonos szövegű levelet kaptak a KALOT Központtól. A levél bejelentette, hogy 1940. október 1-jén megnyílt a KALOT első állandó jellegű, bentlakásos népfőiskolája Érden. A jezsuita rendtől kedvezményes áron megvásárolt hajdani Szapáry–kastély ezentúl az iskolán kívüli katolikus felnőttoktatásnak adott otthont.

Kerkaiék előtt már többen kitaposták az utat. Követendő példaként Dániára tekintettek, ahol Grundtvig evangélikus püspök pedagógiai elképzeléseihez igazodva az 1930-as években már mintegy 60 népfőiskola működött. Magyarországon a protestáns egyházak kezdeményezték népfőiskolai oktatást. Hozzájuk képest néhány év késéssel, a KALOT szervezésében nyitotta meg kapuit az első katolikus alapítású népfőiskola.

Az érdi népfőiskolán háromféle tanfolyamot tartottak: kulturális, hivatásrendi vezetőképző és bizományos-ügynökképző tanfolyamokat. A népkultúra megőrzése szempontjából leghasznosabbak a *Magyar műveltség* néven propagált kulturális stúdiumok voltak. Kéi és fél hónap alatt a hallgatók elsajátították a népi színjátszás és színdarabrendezés fortélyait, nótákat, táncokat tanultak, s mindemellett irodalmi, földrajzi, egészségügyi, történelmi, gazdasági számviteli és illemtani ismereteket is kaptak. A néphagyomány felújításának és megtartásának programja több fiatal értelmiségit csalt a népfőiskolára. A ma már külföldön is ismert néptánckutató, Molnár István az érdi népfőiskola első hivatásos munkatársai közé tartozott. *Élő népballadák* című gyűjteménye a népi színjátszáshoz adott anyagot, csakúgy, mint Muharay Elemér *Magyar játékszín és Hagyományunk, műveltségünk, életünk* című munkái. 1942–1943 között Muharay állt az *Ifjúságunk* című KALOT-lap szerkesztőbizottságának élén. A lap *A falukultúra és a hagyományművelés szolgálatában* alcímet viselte, ami nem bizonyult üres szólamnak. Saját gyűjtésű népmesékkal, mondákkal, ötletes játékokkal, vallásos ünnepek hagyományainak és szokásainak leírásával, ismeretlen táncoreográfiai elemekkel, elbeszéléscskekkel és versikékkel jelentkeztek az egyletek lelkes parasztfiataljai. Nevük azóta homályba veszett, buzgóságuk nélkül azonban szegényebb lenne népművészetünk. Az 1943 januári számban József Attila *Tél* című költeményét olvashatjuk. Áprilisban Simon István *Húsvét*-ja, néhány hónappal később pedig *Alkony* című költeménye jelent meg. (Simon István költő *Egyre magasabban* című verseskötetét szülőfalujának, Bazsi községnek a KALOT egylete adta ki.) A népfőiskola oktatói között feltétlenül meg kell említeni még Jankovich Ferenc költő, Illésy Péter festőművész és Kádár Zoltán művészettörténész nevét.

Az érdi népfőiskola osztatlan sikert aratott. Példáját követve 1941-ben Szegeden, Zircen, Palicsfürdön, Jánosiban és Csíksomlyón nyílt meg KALOT népfőiskola. 1942 folyamán újabb kilenc népfőiskola indíthatta be tanfolyamait, mégpedig Balatonberényben, Püspöknádasdon, Egyházasfalun, Hajdúdorogon, Egerben, Kisunyomban, Ungváron, Szatmárnémetiben és Vágsellyén. A következő évben pedig még további öt helyen: Szilágysomlyón, Vértesacsán, Kecskeméten, Endrődön és Kassán.

A népfőiskolák a lakosság igényeihez igazodva alakították ki profiljukat. A legtöbb gazdasági képzést kínált oly módon, hogy az elméleti ismereteket az intézményhez kapcsolódó néhány holdas kertben azonnal ki is lehetett — sőt, ki kellett — próbálni. A népfőiskolák egy részén 3–4 hetes levante-tanfolyamokat is tartottak.

A *Levente* olyan kötelező állami intézmény volt, ahol a fiatalság militarista szellemű nevelést kapott. Magyarország háborúba való bekapcsolódása után, 1941 őszén felerősödtek azok a törekvések, amelyek uniformizálni kívánták az ifjúságot és csak a Leventét szándékoztak megtartani szervezeti keretül. Az egyházi vezetős ügyes manővereinek köszönhetően ugyan elhárult a KALOT feje fölül a feloszlás vagy beolvasztás veszélye, a mozgalom vezetői mégis úgy látták biztosítva helyzetüket, ha megegyezést kötnek a Leventével. 1941. október 18-án P. Kerkai és P. Nagy aláírták azt a szerződést, amelynek egyik pontja értelmében a KALOT népfőiskoláin Levente-vezetőképzés indul be. Ez a megállapodás volt az, amely 1945 után a leghesebb bírálatot váltotta ki, s miatta még a „fasiszta” minősítést is „kiérdemelték” a KALOT irányítói. Bár ez leegyszerűsített és túlzó ítélet, annyi bizonyos, hogy ez a megállapodás inkább kompromittálta a KALOT-ot, semmint hasznára vált volna.

Ezen árnyoldal azonban nem kérdőjelezheti meg a KALOT népfőiskoláin végzett népművelői munka érdemeit. A népfőiskolák egyszerre voltak a paraszti társadalom válságának tünetei és a válságból való kilábalás kísérleti eszközei. A bennük folyó képzés társadalomkritikai éle nem kímélte sem a nagybirtokot, sem a nagytőkét, sem az egyházi kiváltságokat. A népfőiskolákon olyan kérdésekre keresték a választ, amelyeket — Veres Péter szavaival élve — ha kidobnak az ajtón, az ablakon másznak vissza. A népfőiskola „ablakán” a hivatalos politika „ajtaján” kirekesztett kérdések tértek vissza, s ha nem is az államrendszer megváltoztatásának, de megfelelő átformálásának igényével. A népfőiskolai mozgalom önmagában nem gyógyíthatta meg a társadalom betegségeit, de olyan hallgatókat bocsátott útra, akiknek többsége a háború pusztítása után szerepet vállalt az ország átalakításában, küzdött a földreform végrehajtásáért, segédkezett a szövetségi mozgalom megszervezésében.

Készülődés a háború utáni időkre

1943. augusztus 28-án a hivatásrendi mozgalmak egy hónapja megalakult munkaközössége, az Actio Catholica vezetői és több plébános — köztük Mindszenty József Zalaegerszegről — titkos értekezletre jöttek össze a győri püspöki palotában. Az értekezlet azon események hatására ült össze, amelyek megkérdőjelezték Németország katonai győzelmét, és a katolikus egyház számára is feltették a „Hogyan tovább?” kérdését. Néhányan a megjelentek közül — feltehetőleg Kerkaiék — új tömegpárt megalakítását javasolták, mivel a megcsontosodott Zichy János-féle *Kereszténypártot* nem tartották alkalmasnak hatásos politikai akciókra. A többség azonban nem volt hajlandó elejteni a katolicizmus hagyományos pártját. Helyette a konferencia támogatásáról biztosította a hivatásrendi mozgalmak *Katolikus Szociális Népmozgalom* néven megalakult munkaközösségét.

Kerkaiék azonban nem tettek le arról a szándékukról, hogy a Népmozgalmat politikai párttá szervezzék. Fél évvel később levélben fordultak a hercegprímáshoz, amelyben felhívták a figyelmet a felnőtt agrár-réteget a szélsőbaloldali radikalizmus oldaláról fenyegető veszélyre, majd lényegében egy katolikus parasztpárt szervezésének koncepcióját terjesztették elő.²¹ Bár az 1944. tavaszi püspökkari konferencia hűvösen fogadta a javaslatot, végeredményben hozzájá-

21 EPL 1982/1944.

rult a KALOT törekvéseihez. De a nyílt támogatás hiánya, s a március 19-én bekövetkezett német megszállás akadályozta az elképzelések valóra váltását. A front közeledése, a Sztójay-kormány intézkedései, a háború utáni lehetőségek kérdése ismét tárgyalóasztalhoz kényszerítették a katolikus hivatásrendi szervezetek és az Actio Catholica vezetését. Az augusztus 16-án tartott értekezlet jegyzőkönyve szerint „a helyzetet a résztvevők a lehető legsötétebben látták, szinte egymással futottak versenyt, rajzolták meg a szomorú jelent, és a borzalmasnak ígérkező jövőt. Ezt a háborút senki sem akarta, most sem lelkesedik érte senki. A kormányt — a törvényesség látszatával — azok gyakorolják, akik külső nyomásra és külső dirigálásra hozzák rendeleteiket, amelyek az emberiség és a józan keresztény szellemiség megcsúfolását jelentik.”²² A jelenlévők végkövetkeztetése az volt, hogy a meglévő szervezeteket minden körülmények között fenn kell tartani. Ennek érdekében 1944 szeptemberében P. Nagy Töhötöm két héten át járta a falvakat és városokat. Mindenütt arról beszélt, „...nem igaz, hogy az orosz minden vezető embert felakaszt. Voltak kegyetlenkedések, de ezek vele járnak a háborúval.”²³

Csak visszaemlékezések alapján állítható, hogy a Katolikus Szociális Népmozgalomban egyesült hivatásrendi szervezetek Pálffy József gróf képviselőjében tagjai lettek volna a *Magyar Front*nak. Ezen információk szerint 1944 júliusában döntött úgy a Népmozgalom igazgatótanácsa, hogy képviselőt küld az ellenállási mozgalom illegálisban működő szervébe. Pálffy találkozott is Szakasits Árpád szociáldemokrata vezetővel, és megállapodtak abban, hogy a katolikus mozgalom minden tőlük telhetőt megtesznek az ellenállás sikere érdekében. Magát a közös ellenállási frontot bejelentő és csatlakozásra szólító, *Felhívás Magyarország népéhez* című röpiratot a KALOT kispesztij nyomdájában állították elő, katolikus papok és apácák vitték szerte az országba.²⁴

Szállasi hatalomátvétele a katolikus szervezetek tevékenységét is megbénította. Az EMSZO, a Hivatásszervezet és a KALOT tevékenységét beszüntették. Központjaikat feldúlták, több vezetőjüket a nyilas *Nemzeti Számonkérő Szék* elhurcolta. A jogszerűség látszatát keltő hivatalos feloszlítás csak 1945. február 6-án mondatott ki azzal, hogy Szálasiék felállították a *Hungarista Ifjúság Országos Szervezetét*, s egyidejűleg valamennyi ifjúsági szervezetet ebbe olvasztottak be. Ebben az időben a KALOT vezetői már a születő új Magyarország képviselőivel tárgyaltak, hogy a mozgalom működését a háborút követő érában is biztosítsák.

1945 után

P. Nagy Töhötöm 1944 szeptemberi országjárásának burkolt célja volt, hogy ismertesse a megszervezendő politikai párt elképzeléseit. Ugyancsak a pártszervezés részét képezte, hogy P. Kerkai — akit a párt szellemi vezérének tekintettek, de jezsuita mivoltából eredően nem vállalhatott politikai funkciót — október végén megbízta Ugrin Józsefet és P. Nagy Töhötömöt: kíséreljék meg a fronton va-

22 EPL. 8265/1944. Mihalovics Zsigmond levele Serédi Jusztinián hercegprímáshoz. Budapest, 1944. aug. 19.

23 *Nagy Töhötöm: Jezsuiták és szabadkőművesek.* Buenos Aires, 1965. 160.

24 *László T. László: Szellemi honvédelem.* Bp. 1980. 35-36. Hasonló tartalmú nyilatkozatot tett Magyar Ferenc és Keresztes Sándor.

ló átszökést, és igyekezzenek engedélyt szerezni a Vörös Hadsereg katonai parancsnokságától a KALOT további működésére. Ezzel az engedéllyel azután járják végig a felszabadított területek falvait, városait, öntsnek erőt a valószínűleg teljesen szétesett szervezetekbe, hogy mire befejeződik a háború, talpra álljon a KALOT. Folytassanak tovább agitációt az akkora már hivatalosan is megalakult *Keresztény Demokrata Néppárt* (KDNP) mellett. Kerkait a realitások józan felmérése készítette e döntésre: ekkor már nemcsak a németek győzelmében lett volna ostobaság hinni, hanem abban is, hogy a Kárpát-medencét angolszász csapatok fogják felszabadítani. Ugyanakkor látnunk kell annak jelentőségét is, hogy a KALOT annak az országnak a hadseregével kereste a kapcsolatot, amelyet addig a „sátán birodalmának” tekintett!

Az átszökési akció krimibe illő fordulatokkal végül is sikerrel járt. A két „fűtárt” egyik kihallgatásról a másikra kísérgették, s eközben Vorosilov marsallal is tárgyaltak. Debrecenben ekkor már javában gyülekeztek a különböző politikai csoportok képviselői. Az esztendő utolsó napjaiban Kerkai páter is megérkezett az Ideiglenes Nemzeti Kormány székhelyére, s a kormány több befolyásos tagjától — így Dálnoki Miklós Bélától, Erdei Ferenctől, Vörös Jánostól és gróf Teleki Gézától — szerzett írásbeli vagy szóbeli engedélyt a mozgalom további működésére és a KDNP szervezésére vonatkozóan.

1945. február 1-jén Debrecenben napvilágot látott a *Második évtizedbe indul a KALOT* című körirat, benne a mozgalom vezetőségének a politikai változásokat elemző első nyilvános állásfoglalásával. A helyi KALOT-vezetőkhez intézett tájékoztató a közvetlen gyakorlati teendőknél kívül olyan kérdésekre is választ adott, amelyekkel óhatatlanul szembetalálta magát a mozgalom. Így leszögezte, hogy a Nemzeti Bizottságokban a KALOT-nak is helyet kell biztosítani. Együttműködést hirdetett a *Kommunista Párttal* „... a romok eltakarításában és továbbá mindaddig, amíg bármelyik fél egyéni vagy pártérdekből becstelen eszközökhöz nem nyúl céljainak megvalósítására”.²⁵ Elsőként ismertette a KDNP programját. Bár leszögezte, hogy a KALOT mint ifjúsági nevelő mozgalom egyetlen pártba sem lép be, nyíltan elkötelezte magát a kereszténydemokrácia mellett. A mozgalom akkor deklarálta először a hivatásrendiség feladását és a kereszténydemokrácia elfogadását.

A KALOT újraindítása érdekében tett erőfeszítések sikere egy hajszálon múlt. Az 1945. február 9-i minisztertanácsi ülés megvitatta a fegyverszüneti egyezménynek a fasiszta jellegű pártok és egyesületek feloszlásáról szóló 15. pontjának végrehajtását. Eredetileg a KALOT is szerepelt a feloszlátandók listáján, csak az utolsó pillanatban került le onnan. Nem törölték viszont az EMSZO-t, amelynek pedig több vezetője is a dachau koncentrációs táborban sínylődött. Valószínűleg a KALOT is pusztán annak köszönhette mentesítését, hogy Kerkaiék Debrecenben, s nem másutt tartózkodtak.

A Minisztertanács döntése legalizálta ugyan a KALOT-ot, de nem védte meg a kommunisták és a baloldali ifjúsági szervezetek részéről érkező támadások ellen. A KALOT további történetét a támadás és védekezés mozzanatai szövik át.

A KALOT létére a legnagyobb veszélyt az ifjúsági egységre törekvő, kommunista befolyás alatt álló *Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség*, a MADISZ jelentette. A viszony mindkét fél részéről ellentmondásosan alakult. A MADISZ kí-

25 Második évtizedbe indul a KALOT. Debrecen, 1945. 4.

vánt ugyan tárgyalni a KALOT-tal, de ugyanakkor reakciós, fasiszta szervezetnek minősítette. A KALOT-nak kibontakozása érdekében szüksége volt a közeledésre, de ennek megítélésében sem a központ munkatársai, sem a hivatalos egyházi körök nem álltak egységes platformon. Kiváltképp azután nem, hogy a MADISZ egyes helyi szervezetei erőszakos eszközöket is alkalmaztak: lefoglalták és kirabolták a legényegyletek otthonait, internálással fenyegették meg azokat, akik nem akartak csatlakozni hozzájuk.²⁶

Az ifjúsági szervezetek ellentétei csak 1946 elején látszódtak megoldódni. Január 31-én kilenc szervezet, köztük a KALOT és a MADISZ is, közös *Intéző Bizottság* felállítását határozta el, majd március 4-én hivatalosan is bejelentették a *Magyar Ifjúság Országos Tanácsának*, a MIOT-nak a megalakulását. A KALOT MIOT-os szereplése nemcsak a többi katolikus ifjúsági mozgalom, hanem Mindszenty József hercegprímás rosszállását is kiváltotta. A rosszállás akkor fajult szakítássá, amikor a KALOT csatlakozott a MIOT azon felhívásához, amely követelte a közélet és az iskolák demokratizálását. Az esztergomi érsek értesítette a megyéspüspököket, hogy a „KALOT nem jár többé a katolikus vonalon, ezért kívánatos, hogy a kispapság és katolikus szervezetek ehhez képest legyenek velük szemben tartózkodóak”.²⁷ A prímás és a KALOT magatartásában a demokráciához való viszony két lehetséges útja nyilvánult meg: az együttműködést elfogadó KALOT-os álláspont és a baloldali intézkedéseivel szembehelyezkedő prímási irányvonal. A KALOT tehát elveszítette a klérus támogatását, legalábbis a konzervatívabb egyházi körökét, de az egyházi fegyelem kötelező volta miatt gyakorlatilag a hierarchia egésze visszahúzódott a mozgalomtól.

Az 1946 tavaszi politikai válság után észrevehetően kiéleződött az állam és a katolikus egyház viszonya. A baloldali pártok június elején határozottabb lépésekre szánták el magukat, hogy meggyengítsék a klerikális erők és a *Kisgazdapárt* pozícióit. Első lépésként, ifjúsági bázisuk leválasztása érdekében a baloldali sajtó kampányt indított a vallási alapon szerveződő ifjúsági egyesületek ellen. A KALOT és a többi katolikus egyesület felszámolásának ürügyét egy 1946. június 17-én elkövetett, két szovjet katona és egy magyar leány életét kioltó merénylet szolgálta. A korabeli sajtó és a közvélemény a felelősséget teljesen az egyházi reakcióra és a „többi bacilusfészekre” hárította. 1946. július 2-án Szviridov altábornagy, a *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* helyettes elnöke levélben követelte a kormánytól az általa fasisztabarátnak jellemzett ifjúsági egyesületek feloszlását és vezetőik internálását. A listán az első helyek egyikén a KALOT állt. Szviridov akciója mögött a Magyar Kommunista Párt húzódott meg, amely ily módon kívánta visszaszorítani az általa konzervatívnak, polgárinak és kispolgárinak minősített erőket.

26 A számtalan példa közül néhány: Csanádpalotán a KALOT-gyűlést azzal az indokkal akadályozták meg a MADISZ-tagok, hogy amíg nem kapnak saját központjukról felvilágosítást a KALOT-munka lehetőségeiről, addig nem engedélyezik azt (CSPL: 163/1945). A kaszaperi lelkész szerint a MADISZ-tagok szemében „fasiszták vagyunk, mert nem a kommunizmus, hanem a keresztény demokrácia alapján neveljük az ifjúságot”. Ezért felszólították, hogy oszlassa föl a KALOT-ot (CSPL: 493/1945.). Az Új Magyar Központi Levéltárban, a XIX-B-1-h-293.379/1946. iktatószám alatti vaskos iratköteg mintegy félszáz eset kivizsgálását tartalmazza, amelyeket azért fogantatosítottak, mert a MADISZ vagy az MKP részéről joggalán lefoglalásokra került sor.

27 CSPL I/B. fond. 1400/1946. Körlevél.

A kormánykoalícióban Balogh István miniszterelnökségi államtitkár és Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke megpróbálták megakadályozni a KALOT és a többi katolikus egyesület feloszlását. Joggal hangoztatták, hogy a baloldallal és a szovjetekkel megegyezést kereső KALOT felszámolása azokat igazolná, akik szerint lehetetlen a megegyezés a katolikus egyház és a baloldal között. Ugyanakkor az is nyilvánvaló volt, hogy a kormány nem zárkozhat el a Szövetséges Ellenőrző Bizottság követeléseitől.

A Belügyminisztérium 1946. július 18–27. között a KALOT 611 helyi egyesületét oszlatta fel, de összesen több mint 1500 felekezeti jellegű egyesület szűnt meg. Nem sokkal később a kormány hozzájárult, hogy a KALOT új néven, új vezetőséggel és új alapszabállyal megalakuljon. A *Katolikus Parasztifjúsági Szövetség* működéséhez azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság soha nem adta meg a hozzájárulását, így az egy év alatt elsorvadt.

Nem kétséges, hogy a katolikus egyesületek feloszlása az adott hatalmi-politikai harc része volt. Nyilvánvaló az is, hogy a baloldali ifjúsági szervezetek hegemoniájának megteremtését adminisztratív eszközökkel gyorsították meg. A folyamat szervesen beilleszkedett abba a vonulatba, amelynek eredménye egy bűnökkel terhelt, az emberi méltósággal cinikusan visszaélő etatista állam lett.